

* Zakarpacki Instytut Węgierski im. Ferencza Rakoci II

** Narodowy Uniwersytet Przyrodniczy i Nauk o Środowisku Ukrainy

OLENA BIDA*, OLEKSANDR KUCZAJ**, ANTONINA CZYZCZUK*

ORCID: 0000-0002-0448-0852; tetyanna@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9468-0486; o.kuchai@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9982-3634; toniabida@ukr.net

Wpływ pandemii COVID-19 na rozwój edukacji

The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Development of Education

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Bida, O., Kuczaj, O., Czyczuk, A. (2022). Wpływ pandemii COVID-19 na rozwój edukacji. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 35(1), 33–43. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/j.2022.35.1.33-43>.

ABSTRAKT

Wiosną 2020 r. w wyniku pandemii konieczne było zarządzenie kwarantanny i wszystkie instytucje edukacyjne przeszły na kształcenie zdalne, co spowodowało znaczące zmiany w dziedzinie edukacji na całym świecie. Konieczne było zbudowanie własnego potencjału do zapewnienia kształcenia i uczenia się na odległość w celu ochrony edukacji oraz stworzenie możliwości bardziej zindywidualizowanego podejścia do nauczania i uczenia się nie tylko podczas przyszłych pandemii, ale i innych wstrząsów, takich jak klęski żywiołowe. Jest to możliwe, o ile powstaną elastyczne programy nauczania, które można realizować bezpośrednio lub online. W artykule dokonano analizy kształcenia na odległość na świecie w czasie pandemii oraz istotnych zmian i realizowanych działań w zakresie edukacji w Ukrainie i na świecie. Podkreślono rolę organizacji społecznych i międzynarodowych podczas wprowadzenia kwarantanny w warunkach pandemii COVID-19, które częściowo przejęły funkcje władz państwowych i samorządowych. Zamknięcie szkół w związku z pandemią COVID-19 doprowadziło *de facto* do pogorszenia się wyników w uczeniu się, dlatego analizie poddane zostały też skutki kształcenia na odległość i nierówności cyfrowej na świecie. Wskazano również, w jaki sposób pandemia COVID-19 wpłynęła na dostęp do usług publicznych w Ukrainie.

Słowa kluczowe: COVID-19; edukacja; pandemia; uczenie się; kształcenie zdalne; nierówność cyfrowa

WPROWADZENIE

Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030, przyjęta przez 193 państwa członkowskie Organizacji Narodów Zjednoczonych rezolucją Zgromadzenia Ogólnego w dniu 25 września 2015 r. w Nowym Jorku, zawiera 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju (*Sustainable Development Goals*). Czwartym celem, realizowanym również przez Ukrainę, jest „zapewnienie wszechstronnej i sprawiedliwej edukacji jakościowej oraz promowanie uczenia się przez całe życie dla wszystkich” (Universal Declaration of Human Rights, 2020). Pandemia COVID-19 doprowadziła do znaczących zmian w dziedzinie edukacji na całym świecie, a także spowodowała problemy edukacyjne w Ukrainie. Na początku kwarantanny, wiosną 2020 r., wszystkie placówki edukacyjne w trybie awaryjnym przeszły na kształcenie zdalne. Zdecydowana większość krajów przynajmniej na jakiś czas zamknęła wszystkie instytucje edukacyjne, a w niektórych regionach edukacja została wstrzymana. Z danych UNESCO (2020a) wynika, że w kwietniu 2020 r. w 191 krajach, w których mieszka ponad 90% wszystkich uczniów na świecie, zostały zamknięte wszystkie szkoły.

PRZEGLĄD LITERATURY

Jak zauważają Svitlana Berezhna i Ivan Prokopenko, w wyniku pandemii COVID-19 instytucje szkolnictwa wyższego w Ukrainie zostały zmuszone do wdrażania innowacyjnych rozwiązań w stosunkowo krótkim czasie oraz do wprowadzenia kształcenia zdalnego z wykorzystaniem różnych serwerów, platform i zasobów internetowych oraz mediów społecznościowych (Berezhna, Prokopenko, 2020).

Z kolei bhutańscy naukowcy Semitra Pokhrel i Roshan Cetri w artykule badawczym *A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning* (2021), analizując ogólnie sytuację, wskazują, że ponieważ wielu uczniów i studentów – studiując w domu – doświadczało zróżnicowanych przeżyć psychologicznych i emocjonalnych, nie byli w stanie produktywnie zaangażować się w naukę (Osvitniy ombudsmen Ukrainy, 2021).

Zdaniem Owena P. Halla wiele instytucji edukacyjnych jednak szybko przystosowało się do pracy ze względu na sytuację związaną z pandemią COVID-19 i przeszło na pracę za pośrednictwem Internetu. Co więcej, według tego autora instytucje edukacyjne będą w stanie zachować konkurencyjność i rentowność w XXI w. dzięki globalizacji (Hall, 2020). Natomiast Steve Brammer i Timothy Clark zwracają uwagę na fakt, że w trakcie pandemii COVID-19 najbardziej wrażliwymi interesariuszami byli studenci, którzy stracili możliwość wyjazdu za granicę ze względu na trwający kryzys. Także kadra naukowa i dydaktyczna znalazła się w tym czasie pod dużą presją (Brammer, Clark, 2020).

BADANIA

Proces uczenia się podczas wiosennej kwarantanny w 2020 r. był stresujący dla wszystkich uczestników procesu edukacyjnego. Z ankiety przeprowadzonej przez Państwową Służbę Jakości Edukacji Ukrainy wynika, że według aż 62,35% dyrektorów większość nauczycieli i uczniów nie ma w domu niezbędnego sprzętu, a 46,9% wskazało na połączenie z Internetem o niskiej prędkości. Większość nauczycieli dzieliła komputer z innymi członkami rodziny, a 6% nauczycieli nie miało dostępu do szybkiego Internetu. Na niską jakość łącza internetowego wskazało też 22,3% ankietowanych rodziców. Ponadto 8,8% rodziców stwierdziło, że ich rodziny nie mają komputera. Większość dzieci (81,6%) korzystała z telefonów komórkowych, prawdopodobnie smartfonów, do nauki na odległość. Znacznie mniej uczniów korzystało z laptopów (45,6%) i komputerów stacjonarnych (34,3%) (Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrayiny, 2020).

W przeprowadzonym w lipcu 2020 r. badaniu pn. „Edukacja i pandemia. Co Ukraińcy myślą o kształceniu na odległość i jak oceniają Niezależną Ocenę Zewnętrzną” (Fond „Demokratychni initsiatyvy” im. Ilka Kucheriva, 2020) uzyskano następujące wyniki. Większość Ukraińców oceniła jakość ukraińskiej edukacji szkolnej jako średnią (44,5%), ocenę pozytywną wskazało 10% respondentów, a bardzo niską lub raczej niską – odpowiednio 11% i 25%. Według 26% respondentów poziom sukcesu dzieci spadł wraz z przejściem na kształcenie zdalne. Warto w tym miejscu wskazać wdrożone w Ukrainie środki wspierania nauczania i uczenia się na odległość. Wsparcie dla nauczania i uczenia się na odległość rozpoczęło się od emisji lekcji wideo w telewizji i korzystania z internetowych platform kształcenia na odległość. Różne organizacje, np. EdCamp Ukraine (zob. EdCamp, 2020), organizowały w trybie online szkolenia i prowadziły zajęcia dla nauczycieli mające na celu wymianę ich doświadczeń z przebiegu nauczania na odległość. Wspólnie z UNICEF Ukraina przeprowadziła również kampanie informacyjne, takie jak „Szkoło, jesteśmy gotowi”, aby poinformować nauczycieli, dyrektorów szkół, uczniów i rodziców o zaleceniach dotyczących bezpiecznego i ustawicznego uczenia się w trakcie pandemii COVID-19 w roku szkolnym 2020/21.

Ponadto Ukraina wdrożyła programy ustawicznego uczenia się, w szczególności poprzez utworzenie platformy Ogólnoukraińskiej Szkoły Online (Ministerstwo osvity i nauky Ukrayiny, 2020b), przeznaczonej do uczenia się na odległość oraz do mieszanego uczenia się uczniów klas 5–11. Projekt zorganizowany przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy oraz Ministerstwo Transformacji Cyfrowej pomaga nauczycielom i uczniom utrzymywać kontakt, uzyskiwać dostęp do materiałów dydaktycznych i kontynuować naukę podczas zaostrzonej kwarantanny, co wiązało się z zamykaniem szkół (The World Bank, 2021).

W 2020 r. Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy planowało także oferować nowe lekcje telewizyjne, opracowywane dotychczas przez organizację

pozarządową Osvitoria we współpracy z Ministerstwem Transformacji Cyfrowej, które miały być emitowane na bezpłatnej platformie (zob. Life.Liga, 2020). W wielu placówkach edukacyjnych kształcenie na odległość polegało głównie na wysyłaniu uczniom materiałów do samodzielnej nauki lub wskazywaniu zakresu stron podręcznika, przekazywano też pisemne zadania mające na celu sprawdzenie zdobytej wiedzy. Oceny jednak wystawiano bez omówienia sprawdzonych zadań, nie było więc sprzężenia zwrotnego i informacji dla uczniów, na co mają zwrócić uwagę i czego powinni się jeszcze nauczyć.

Podczas wywiadów ankietowych przeprowadzonych na początku pandemii zapytano rodziców, na ile zmotywowane są ich dzieci do nauki na kwarantannie oraz czy są zaangażowane do samokształcenia. Motywację dzieci oceniano w skali od 0 do 5. Niestety, 8,1% uczniów według rodziców w ogóle nie miało ochoty na naukę, 26,8% miało tylko nieznaczną motywację, a 58,6% miało umiarkowaną chęć do nauki. Jedynie 6,5% rodziców wskazało, że ich dzieci wykazują ogromne pragnienie zdobywania nowej wiedzy (Osvitniy ombudsmen Ukrainy, 2020).

Aby dziecko w trakcie kwarantanny się uczyło, rodzice często stosowali przymus, różne zachęty, przypomnienia, obietnice, perswazję, pochwały, starali się motywować, a niekiedy wykorzystywano nawet szantaż (Osvitniy ombudsmen Ukrainy, 2021).

Należy podkreślić również rolę organizacji publicznych i międzynarodowych podczas trwania kwarantanny spowodowanej pandemią COVID-19, ponieważ częściowo przejęły one funkcje władz państwowych i samorządowych. Przy wsparciu Ministerstwa Oświaty i Nauki organizacje społeczne i międzynarodowe opracowywały różne materiały informacyjne i metodyczne oraz rekomendacje dla uczestników procesu edukacyjnego. Na przykład organizacja społeczna Smart-Oswita przygotowała podręcznik *Organizacja nauczania na odległość w szkole. Wytyczne* (Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2020a) oraz wspólnie z UNICEF-em opracowała lekcje biologii na odległość na temat pandemii COVID-19 (Nowa Ukrainka Szkoła, 2020). Z kolei EdEra opracowała bezpłatny kurs online „O nauczaniu na odległość i mieszanych formatach nauczania”, przeznaczony dla nauczycieli i dyrektorów szkół (EdEra, 2020). Ponadto organizacje międzynarodowe udzielały wsparcia informacyjnego i edukacyjnego, UNICEF wraz z Ministerstwem Oświaty i Nauki uruchomił kampanię informacyjną na temat bezpiecznego uczenia się podczas pandemii pn. „Szkoło, jesteście gotowi” (UNICEF, 2020), Agencja Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego (United States Agency for International Development) wraz z Ministerstwem Ochrony Zdrowia stworzyła materiały informacyjne dla placówek oświatowych (*Postery dlya...*, 2020), a Konfederacja Szwajcarska w ramach projektu DECIDE („Decentralizacja na rzecz rozwoju edukacji demokratycznej”) wsparła rozwój strony mon-covid19.info oraz kursu online „O formatach nauczania na odległość i formatach mieszanych”. Z kolei Google zapewniło instytucjom

edukacyjnym bezpłatny dostęp do wszystkich narzędzi i usług *G Suite for Education* (UNESCO, 2020b).

Informacyjne i materialne wsparcie organizacji społecznych i międzynarodowych ułatwiło przejście na kształcenie zdalne zarówno studentom, uczniom i ich rodzicom, jak i pracownikom i kierownikom instytucji edukacyjnych. Warto zwrócić uwagę na konsekwencje uczenia się na odległość i nierówności cyfrowej. Zamknięcie szkół z powodu pandemii COVID-19 doprowadziło bowiem do faktycznego pogorszenia wyników uczenia się (Donnelly, Patrinos, 2020).

Badania wciąż trwają, ale pierwsze dane uzyskane w Belgii (Maldonado, De Witte, 2020), Holandii (Engzell, Frey, Verhagen, 2020), Szwajcarii (Tomasik, Helbling, Moser, 2020) i Wielkiej Brytanii (Christodoulou, 2020) wskazują zarówno na pogorszenie efektów uczenia się, jak i na wzrost poziomu nierówności edukacyjnych. Niepokojące jest to, że poziom tych nierówności jest znacznie wyższy wśród uczniów pochodzących z rodzin o niskim poziomie wykształcenia. Wnioski te są poparte badaniem, które pokazuje, że dzieci z rodzin o lepszym statusie społeczno-ekonomicznym otrzymywały większe wsparcie rodziców w zakresie nauki szkolnej w okresie, kiedy szkoły były zamknięte (Bol, 2020).

Z badania dotyczącego nierówności edukacyjnych w Europie oraz zamknięcia szkół podczas pandemii COVID-19 wynika, że w połowie z 21 badanych krajów uczniowie klas czwartych o niskim statusie społeczno-ekonomicznym w najlepszym razie mają dwukrotnie mniejsze szanse na dostęp do Internetu niż ich bardziej uprzywilejowani rówieśnicy. Ogólnie rzecz biorąc, uczniowie z ubogich rodzin częściej mają mniejszy dostęp do cyfrowych zasobów edukacyjnych, takich jak komputer osobisty czy laptop, szybki Internet i wygodne warunki do nauki, w tym własny pokój lub biurko, prywatność i rodzicielska pomoc. W Ukrainie dostęp do Internetu, zwłaszcza we wsiach i w małych miastach, jest ograniczony, co może znacznie zwiększać nierówności edukacyjne (zob. European Commission, 2020).

Według Państwowej Służby Statystycznej (UKRSTAT, 2019) gospodarstwa domowe w dużych miastach mają prawie dwukrotnie częściej dostęp do Internetu niż gospodarstwa wiejskie – 80% vs. 44%. Z Internetu korzysta 79,5% mieszkańców dużych miast, natomiast wśród mieszkańców wsi jest to tylko 55,9%. Z kolei Ministerstwo Transformacji Cyfrowej Ukrainy (Ministerstvo ta Komitet tsyfrovoyi transformatsiyi Ukrainy, 2020) zbadało dostęp do szybkiego szerokopasmowego Internetu. Okazało się, że ponad 17 tys. z 28 tys. osiedli w ogóle nie posiada sieci optycznych. Około 65% wsi nie jest objętych wysokiej jakości łączami szerokopasmowymi. W sumie 5,75 mln obywateli nie ma możliwości podłączenia się do wysokiej jakości stacjonarnego szerokopasmowego Internetu. Ponad 4 mln Ukraińców mieszka w wioskach, w których nie ma wysokiej jakości stacjonarnego Internetu. Aż 40% szkół, w większości zlokalizowanych we wsiach lub w małych miasteczkach, nie ma dostępu do szybkiego Internetu. W związku z tym

umiejętności cyfrowe, umiejętności korzystania z Internetu są gorsze u uczniów z obszarów wiejskich (Nazarenko, Syrbu, Kohut, 2020).

Z ankiety przeprowadzonej przez Służbę Rzecznika Praw Obywatelskich ds. Edukacji w pierwszym miesiącu pandemii, na początku kwarantanny, wśród 8056 rodziców nt. „Nauczanie dzieci w czasie kwarantanny” (Osvitniy ombudsmen Ukrainy, 2020) wynika, że słabą jakość Internetu miało 10,1% rodzin, a 3% miało przerwy w dostępie do Internetu. Warto zauważyć, że wskaźniki dostępu do Internetu były gorsze, ponieważ ci, którzy nie mają połączenia z Internetem, nie odpowiadali. Na dostępność sprzętu komputerowego niezbędnego do edukacji dzieci wskazało 66,5% rodziców.

Z przeglądu analitycznego pn. „Zdrowie i edukacja. Jak pandemia COVID-19 wpłynęła na dostęp do usług publicznych w Ukrainie?” (Analitychnyy ohlyad, 2021) z kolei wynika, że w górzystym rejonie obwodu iwano-frankowskiego aż 37 770 uczniów miało możliwość uczenia się na odległość, natomiast 13 178 uczniów nie mogło uczyć się zdalnie oraz otrzymywać zadań i materiałów z powodu braku dostępu do Internetu.

Dość oczywiste wydaje się, że jakość i poziom wiedzy uczniów, którzy nie mogli w pełni uczyć się na odległość i wchodzić w interakcje z nauczycielami online, będą inne niż tych, którzy taką możliwość mieli. Z danych Ministerstwa Transformacji Cyfrowej wynika, że 2531 szkół na Ukrainie znajduje się na osiedlach, w których nie ma żadnego dostawcy usług internetowych, nauczyciele i uczniowie nie mogli więc pracować i uczyć się online. Wszystko to w dużym stopniu wpłynęło na poziom wiedzy uczniów (zob. Osvitniy ombudsmen Ukrainy, 2021).

PODSTAWOWE WYNIKI

Przejście na kształcenie zdalne podczas pandemii może mieć długotrwały wpływ na wyniki edukacyjne, zwłaszcza wśród wrażliwych warstw ludności (Di Pietro, Biagi, Costa, Karpiński, Mazza, 2020). Według szacunków badaczy z Francji, Włoch i Niemiec tygodniowe pogorszenie w nauce spowodowane przejściem na kształcenie zdalne wynosi od 0,82% do 2,3% odchylenia standardowego. Zdaniem autorów takie pogorszenie będzie miało odzwierciedlenie w wynikach testów ze względu na zmniejszenie ilości czasu na naukę w porównaniu z ilością czasu, jaką uczniowie poświęcali na naukę przed wprowadzeniem kwarantanny i przejściem na formaty online. Zarówno uczniowie, jak i pracownicy placówek oświatowych mogą odczuć pogorszenie zdrowia mentalnego z powodu przejścia na naukę zdalną podczas pandemii. Wyniki ankiety ogólnokrajowej przeprowadzonej w Stanach Zjednoczonych na temat zdrowia rodziców i dzieci podczas pandemii COVID-19 wskazują, że 27% rodziców zgłosiło pogorszenie swojego stanu zdrowia psychicznego, a 14% – pogorszenie stanu zdrowia psychicznego

swoich dzieci (Patrick i in., 2020). Z kolei z badania na temat wpływu pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne studentów koledżów w Stanach Zjednoczonych wynika, że aż 71% studentów zgłosiło zwiększony stres i trwogę z powodu wybuchu pandemii COVID-19 (Son, Hegde, Smith, Wang, Sasangohar, 2020). Natomiast badania wpływu pandemii COVID-19 na zdrowie mentalne i samopoczucie nauczycieli w Wielkiej Brytanii pokazują, że 52% nauczycieli szkolnych zgłosiło pogorszenie stanu zdrowia psychicznego (Education Support, 2020).

Podczas pandemii i ograniczeń będących efektem kwarantanny ludzie mogą doświadczać stresu, niepokoju, strachu, izolacji i traumy spowodowanej utratą bliskiej osoby. Na Ukrainie nie przeprowadzono dotychczas badań dotyczących zdrowia psychicznego uczniów, studentów i pracowników oświaty, ale przeprowadzono ankietę na temat psychoemocjonalnego stanu Ukraińców poddanych kwarantannie (Reytynh, 2020). Z jednej strony wyniki tej ankiety wskazują na oznaki depresji, lęku, paniki i zmęczenia oraz na zaburzenia snu u badanych, z drugiej zaś zdaniem badaczy „poziom negatywnych stanów emocjonalnych Ukraińców podczas kwarantanny i ich dynamika na razie nie są powodem do niepokoju”, ponieważ nie odnotowano znaczącego wzrostu liczby takich zaburzeń jak panika czy depresja. Przymusowa izolacja w domu podczas kwarantanny wiąże się ze wzrostem przemocy domowej zarówno w Ukrainie, jak i na całym świecie. W Stanach Zjednoczonych na początku kwarantanny odnotowano o 50% więcej połączeń z krajową „gorącą linią” w sprawie przemocy wobec dzieci w porównaniu z tym samym okresem w 2019 r. (CBS12, 2020). W Norwegii gwałtownie wzrosła liczba zgłoszeń na ogólnokrajową infolinię dla dzieci, wiele z nich dotyczyło konfliktów i napięć w domu. Na początku kwarantanny w Ukrainie o 30% wzrosła liczba połączeń z infolinią ds. przemocy domowej (Nazarenko, Syrbu, Kohut, 2020; Rasulova, 2020).

W czasie pandemii nierówny dostęp do edukacji w Ukrainie i na świecie oraz aspekty psychologiczne ogólnie miały negatywny wpływ na jakość edukacji uczniów. Analitycy Banku Światowego w przeglądzie nt. „Zdrowie i edukacja. Jak pandemia COVID-19 wpłynęła na dostęp do usług publicznych w Ukrainie?” (Analityczny ohlyad, 2021) wzięli pod uwagę dane ze 157 krajów i na tej podstawie doszli do wniosku, że w zależności od całkowitego czasu trwania ścisłej kwarantanny i zamknięcia szkół rzeczywista strata czasu szkolnego wyniesie od 0,3 do 0,9 roku nauki szkolnej.

Naukowcy z Oxford Centre for Demographic Sciences w Leverhulm zebraли dane na temat wyników uczenia się uczniów w Holandii podczas pierwszego ośmiotygodniowego zamknięcia szkół w 2020 r. i stwierdzili, że jego efektem jest poważne pogorszenie się efektów uczenia się uczniów szkół podstawowych (University of Oxford, 2021).

Spadek efektów uczenia się jest szczególnie widoczny w rodzinach o niskim poziomie wykształcenia, wyniki uczniów są w nich bowiem o 50% gorsze

niż w przypadku uczniów z rodzin o wyższym poziomie wykształcenia. Pomimo jakościowego zaopatrzenia procesu uczenia się na odległość uczniowie szkół podstawowych tracą jedną piątą postępów, jakie zazwyczaj robią w ciągu roku, a dzieci z rodzin znajdujących się w niekorzystnej sytuacji są jeszcze bardziej dotknięte tym problemem.

Ciekawym odkryciem naukowców jest to, że holenderscy uczniowie mieli jedne z najlepszych na świecie możliwości wirtualnej nauki, a mimo to stracili średnio 20% oczekiwanych postępów z powodu zamknięcia szkół. Biorąc pod uwagę wyniki jednego z badań, rząd Holandii postanowił przeznaczyć pakiet kryzysowy w wysokości 8,5 mld euro na działania mające na celu zwiększenie kadry szkolnej, programy korepetycji letnich i wsparcie zdrowia psychicznego uczniów.

Z kolei badacze z University of Cambridge (2021) i RTI International, analizując dane z Ghany (państwo w zachodniej Afryce), obliczyli, że ostatni roczny postęp edukacyjny osiągnięty przez dzieci z rodzin defaworyzowanych Globalnego Południa może zostać zniszczony przez zamknięcie szkół podczas pandemii. Wyjaśnili, że średnio 66% osiągnięć w nauce zdobytych w ciągu roku szkolnego poza szkołą traci się w ciągu 3 miesięcy. Co istotne, ten wynik jest znacznie gorszy dla dzieci, które nie mają odpowiednich środków na edukację domową lub wsparcie.

ZAKOŃCZENIE

Edukatorzy na całym świecie muszą nie tylko przywrócić system edukacji po pandemii, lecz także być w ciągłej gotowości na przyszłe kryzysy. Aby to zrobić, każdy kraj musi rozbudować swój potencjał w zakresie zapewnienia modeli nauczania mieszanego. Wszystkie instytucje edukacyjne powinny być lepiej przygotowane (jeśli to konieczne) do przejścia z kształcenia bezpośredniego na kształcenie zdalne. Zapewni to ochronę edukacji i stworzy możliwości bardziej zindywidualizowanego podejścia do nauczania i uczenia się zarówno podczas przyszłych pandemii, jak i innych wstrząsów, takich jak np. klęski żywiołowe. Jest to możliwe dzięki opracowaniu elastycznych programów nauczania, których można uczyć bezpośrednio lub online. Ponadto edukatorzy muszą być dobrze wyszkoleni w zakresie zarządzania szeroką gamą urządzeń informatycznych oraz należy ukierunkować reformowanie sektora edukacji zgodnie ze standardami Europejskiego Obszaru Edukacji. To długotrwały proces, ale Ukraina zmierza właśnie w tym kierunku. Władze opracowują zasady kształcenia na odległość, w większym stopniu wykorzystują metody nauczania mieszanego i pracują nad zwiększeniem liczby szkół z dostępem do Internetu, urządzeń cyfrowych i sprzętu. Taka ukierunkowana praca pomoże instytucjom edukacyjnym nie tylko przezwyciężyć skutki pandemii COVID-19, ale też wprowadzić bardziej zrównoważone

i elastyczne podejście do przyszłych działań edukacyjnych mających na celu utrzymanie ciągłości uczenia się i stabilności operacyjnej w szkolnictwie wyższym poprzez działania na rzecz rozszerzenia cyfryzacji sektora edukacji.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Berezhna, S., Prokopenko, I. (2020). Higher Education Institutions in Ukraine during the Coronavirus, or COVID-19, Outbreak: New Challenges vs New Opportunities. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1Supp2), 130–135. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup2/256>
- Bol, T. (2020). Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel. *Working Paper*. DOI: <https://doi.org/10.31235/osf.io/hf32q>
- Brammer, S., Clark, T. (2020). COVID-19 and Management Education: Reflections on Challenges, Opportunities, and Potential Futures. *British Journal of Management*, 31(3), 453–456. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12425>
- Engzell, P., Frey, A., Verhagen, M.D. (2020). *Learning Loss Due to School Closures During the COVID-19 Pandemic*. DOI: <https://doi.org/10.31235/osf.io/ve4z7>
- Hall, O.P. (2020). Editorial: COVID-19 and the Future of Management Education. *The Graziadio Business Review (GBR)*, 23(1), 1–6.
- Maldonado, J., De Witte, K. (2020). The effect of school closures on standardised student test. *British Educational Research Journal*. DOI: <https://doi.org/10.1002/berj.3754>
- Tomasik, M.J., Helbling, L.A., Moser, U. (2020). Educational gains of in-person vs. distance learning in primary and secondary schools: A natural experiment during the COVID-19 pandemic school closures in Switzerland. *International Journal of Psychology*, 56(4), 566–576. DOI: <https://doi.org/10.1002/ijop.12728>
- Patrick, S.W., Henkhaus, L.E., Zickafoose, J.S., Lovell, K., Halvorson, A., Loch, S., Letterie, M., Davis, M.M. (2020). Well-being of Parents and Children During the COVID-19 Pandemic: A National Survey. *Pediatrics*, 146(4), e2020016824. DOI: <https://doi.org/10.1542/peds.2020-016824>
- Pokhrel, S., Chhetri, R. (2021). A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133–141. DOI: <https://doi.org/10.1177/2347631120983481>
- Son, C., Hegde, S., Smith, A., Wang, X., Sasangohar, F. (2020). Effects of COVID-19 on College Students' Mental Health in the United States: Interview Survey Study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(9), e21279. DOI: <https://doi.org/10.2196/21279>

NETOGRAFIA

- Analitchnyy ohlyad. (2021). *Zdorovya ta osvita: Yak pandemiya COVID-19 vplynula na dostup do publichnykh posluh v Ukraini. Analitchnyy ohlyad*. Pobrane z: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Analitchnyy-oglyad.pdf> (dostęp: 22.12.2021).
- CBS12. (2020). *Experts see rise in child abuse cases tied to COVID-19*. Pobrane z: <https://cbs12.com/news/local/experts-see-rise-in-child-abuse-cases-tied-to-covid-19> (dostęp: 11.12.2020).
- Christodoulou, D. (2020). *Baseline Secondary Writing: Have Year 7 Pupils Gone Backwards?* Pobrane z: <https://blog.nomoremarking.com/baseline-secondary-writing-have-year-7-pupils-gone-backwards-5497ac10b894> (dostęp: 15.12.2020).
- Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy. (2020). Pobrane z: <https://sqe.gov.ua> (dostęp: 23.12.2020).

- Di Pietro, G., Biagi, F., Costa, P., Karpiński, Z., Mazza, J. (2020). *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international datasets*. Pobrane z: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC121071/jrc121071.pdf> (dostęp: 11.12.2020).
- Donnelly, R., Patrinos, H.A. (2020). *Is the COVID-19 slide in education real?* Pobrane z: <https://blogs.worldbank.org/education/covid-19-slide-education-real#:~:text=Across%20ECA-%2C%20evidence%20is%20emerging,%E2%80%93%20a%20'COVID%20slide'.&text=This%20finding%20is%20reinforced%20by,during%20the%20school%20closure%20period> (dostęp: 13.11.2020).
- EdCamp. (2020). Pobrane z: <https://www.edcamp.org.ua> (dostęp: 25.11.2020).
- EdEra. (2020). Pobrane z: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:MON-DECIDE+1+2020/about#developers> (dostęp: 25.09.2020).
- Education Support. (2020). *Covid-19 and the classroom: Working in education during the coronavirus pandemic*. Pobrane z: https://www.educationsupport.org.uk/media/rn4ek0hy/covid-19_and_the_classroom.pdf (dostęp: 10.09.2021).
- European Commission. (2020). *Educational inequalities in Europe and physical school closures during Covid-19*. Pobrane z: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/sites/default/files/fairness_pb2020_wave04_covid_education_jrc_i1_19jun2020.pdf (dostęp: 13.11.2020).
- Fond „Demokratychni initsiatyvy” im. Ilka Kucheriva. (2020). *Osvita i pandemiya: shcho ukrajynsi dumayut pro dystantsiynе navchannya ta yak otsynuyut ZNO*. Pobrane z: <https://dif.org.ua/article/osvita-i-pandemiya-shcho-ukrajynsi-dumayut-pro-dystantsiynе-navchannya-ta-yak-otsynuyut-zno> (dostęp: 22.12.2020).
- Life.Liga. (2020). *Vseukrayinska shkola onlayn-2: koly pochнут translyuvaty uroky ta shcho zminyt-sya u proekti*. Pobrane z: <https://life.liga.net/poyasnennya/interview/vseukrainskaya-shkola-onlayn-2-kogda-nachnut-translirovat-uroki-i-chto-izmenitsya-v-proekte> (dostęp: 22.12.2020).
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020a). *Orhanizatsiya dystantsiynoho navchannya v shkoli*. Pobrane z: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynna%20osvita-2020.pdf> (dostęp: 19.10.2020).
- Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020b). *Vseukrayinska shkola onlayn*. Pobrane z: <https://lms.e-school.net.ua> (dostęp: 22.12.2020).
- Ministerstvo ta Komitet tsyfrovoyi transformatsiyi Ukrainy. (2020). Pobrane z: <https://thedigital.gov.ua/news/17-tisyach-naselenikh-punktiv-ne-mayut-zhodnogo-optichnogo-provayderadoslidzhennya-mintsifri> (dostęp: 22.12.2020).
- Nazarenko, Y., Syrbu, O., Kohut, I. (2020). *Koronavirus ta osvita: analiz problem i naslidkiv pandemii*. Pobrane z: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> (dostęp: 11.12.2020).
- Nowa Ukrainka Szkola. (2020). *COVID-19: uroky dlya uchniv 6–10 klasiv*. Pobrane z: <https://nus.org.ua/covid19> (dostęp: 25.09.2020).
- Osvitniy ombudsmen Ukrainy. (2020). *Rezultaty opytuvannya batkiv „Navchannya ditey pid chas karantynu”*. Pobrane z: <https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Rezultaty-opytuvannya-22Navchannya-ditey-pid-chas-karantynu22.pdf> (dostęp: 13.11.2020).
- Osvitniy ombudsmen Ukrainy. (2021). *Shchob znaty, yak kompensuvaty vtraty osvity pid chas pandemii, potribni yakisni osvitni vymiryuvannya*. Pobrane z: <https://eo.gov.ua/shchob-znaty-iak-kompensuvaty-vtraty-osvity-pid-chas-pandemii-potribni-iakisni-osvitni-vymiryuvannya> (dostęp: 17.10.2020).
- Postery dlya navchalnykh zakladiv. (2020). Pobrane z: <https://drive.google.com/drive/folders/1BU8azeIHZevydNs17c2HPBTed6acK2rL> (dostęp: 25.11.2020).
- Rasulova, O. (2020). *Pandemiya vseredyni pandemii. Yak karantyn v Ukraini vplyvaye na domashnye*

- nasylstvo*. Pobrane z: <https://hromadske.ua/posts/pandemiya-vseredini-pandemiyi-yak-karantin-v-ukrayini-vplyvaye-na-domashnye-nasilstvo> (dostęp: 13.12.2020).
- Reytnyh. (2020). *Psykhomotsiynny stan ukrayintsiv na karantyni*. Pobrane z: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/psihoemocionalnoe_sostoyanie_ukraincev_na_karantine.html (dostęp: 22.11.2020).
- The World Bank. (2021). *Vplyv COVID-19 na osvitu – rekomendatsiyi ta mozhlyvosti dlya Ukrayiny*. Pobrane z: <https://www.worldbank.org/uk/news/opinion/2021/04/02/the-impact-of-covid-19-on-education-recommendations-and-opportunities-for-ukraine> (dostęp: 13.12.2020).
- UKRSTAT. (2019). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny*. Pobrane z: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_dd_in19.pdf (dostęp: 22.08.2020).
- UNESCO. (2020a). *COVID-19 Education Response: Preparing the reopening of schools*. Pobrane z: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373401?web=1> (dostęp: 11.12.2020).
- UNESCO. (2020b). *Adverse consequences of school closures*. Pobrane z: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences> (dostęp: 17.11.2020).
- UNICEF. (2020). *Shkolo, my hotovi*. Pobrane z: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/back-school-campaign> (dostęp: 22.12.2020).
- Universal Declaration of Human Rights. (2020). Pobrane z: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (dostęp: 17.12.2020).
- University of Cambridge. (2020). *School closures may have wiped out a year of academic progress for pupils in Global South*. Pobrane z: <https://phys.org/news/2021-03-school-closures-year-academic-pupils.html> (dostęp: 11.10.2020).
- University of Oxford. (2021). *Children learned 'little or nothing' during school closures, despite online learning: Study*. Pobrane z: <https://phys.org/news/2021-04-children-school-closures-online.html> (dostęp: 10.09.2021).

ABSTRACT

In the spring of 2020, the pandemic led to quarantine and all educational institutions switched to distance learning, which has caused significant changes in the field of education around the world. It was necessary to build one's own capacity to provide education and distance learning to protect education and to create opportunities for more individualized approach to teaching and learning not only during future pandemics but also during other shocks, such as natural disasters. This is possible as long as flexible curricula are created that can be taught face-to-face or online. The article analyzes distance education in the world during the pandemic as well as significant changes and implemented measures in the field of education in Ukraine and around the world. The role of public and international organizations in the implementation of quarantine in the conditions of the COVID-19 pandemic, which partially took over the functions of state and local authorities, was emphasized. The closure of schools due to the COVID-19 pandemic has in fact led to a deterioration in learning outcomes, so the effects of distance learning and digital inequality in the world were also analyzed. It is also shown how the COVID-19 pandemic affected access to public services in Ukraine.

Keywords: COVID-19; education; pandemic; learning outcomes; distance learning; digital inequality